

„...egyik lábán cipő, a másikon semmi...”

Adatok a monosandalos képzetkörhöz

„*Olvásó nem keres, de talál.*”
(Esterházy Péter)

Jung Károly folklorisztikai életművét az összehasonlító vizsgálódások határozzák meg. Példás makacssággal és módszerességgel ered egy-egy jelenség nyomába, nyelvi és konfeszziós határokat átlépve rajzolja meg az összefüggések gyakran igen bonyolult hálóját. Noha sok mindennel foglalkozott, tudomásom szerint a monosandalos képzetkört szerteágazó munkássága során nem érintette (persze azon sem lepődnek meg, ha kiderülne: csak én voltam alulinformált). Az alábbi dolgozat ehhez szolgáltat adalékokat abban a nem is titkolt reményben, hogy az Ünnepelet idővel balkáni adatok sokaságával fogja majd ismereteinket még teljesebbé tenni.

A problémakört, tehát az *egycipőjűség*¹ (*monosandalos*) képzetkörét, mai tudásom alapján átfogóan először Vajda László dolgozta föl egy tanulmányában a tőle megszokott alapossággal és erudícióval. Az etnológiai szakirodalom korábban legfeljebb érintőlegesen, ilyen mélységben viszont egészen biztosan nem tárgyalta a kérdést. A német nyelven megjelent dolgozatában imponálóan széles körű etnológiai és kultúrtörténeti adatgyűjtésére támaszkodva, amelyet ő – a tőle szintén megszokott szerénységgel – mindössze „kísérletnek”, „szükségszerűen futólagos áttekintésnek” aposztrofált, hangsúlyozta, hogy további kutatások az adatokat nyilván megsokszorozhatják (VAJDA 1989: 132).²

¹ Talán pontosabb lenne az *egylábbelijűség* kifejezés, hiszen a képzetkör cipőtől, szandáltól, csizmától, harisnyától, zoknitól lemeztelenített féllábat (balt vagy jobbot) takar. Inkább stiláris megfontolásokból a következőkben az *egycipőjűség* kifejezést használom majd, ám a fenti, tágabb értelemben.

² Vajda László dolgozatát később, alapvetően változatlan formában, inkább csak néhány gépelési hibát javítva, egy rövid kiegészítő megjegyzéssel ellátva besorolta az *Ethnologica* című tanulmánykötetbe (VAJDA 1999: 415–445). Magam, jelen dolgozatom írásakor, az első szövegvariánst használtam.

Az alábbiakban, nem célzatos kutatások nyomán (lásd a mottót!), de mégis birtokomban került néhány kapcsolódó adatot mutatok be. Ezek nem változtatják meg, hanem inkább megerősítik Vajda végkövetkeztéseit. Közreadásuk egyszersmind ürügyül szolgál, hogy az idegen nyelvű szakirodalomban nem járatos, magyarul olvasó érdeklődőt is megismer-tessük a monosandalos képzetkörrel.³

Kezdjük tehát Vajda gondolatmenetének rövid ismertetőjével! Az *egycipőjűség* első antik előfordulása Iaszón történetéhez kapcsolódik. A görög mitológia szerint, a thesszáliai Iókosz trónját Aiszóntól törvénytelen módon öccse, Peliasz erőszakkal elragadta. Tőle való féltelmében Aiszón akkor született fiát, Iaszónt titokban elvitte a hegyekbe, ahol a bölcs kentaur, Kheirón gondjaira bízta. Az a fiatal trónörököszt a harci és szellemi tudományok mindegyikére megtanította, majd húszesztendőskorában újtá-ra bocsátotta, hogy a trónt Peliasztól visszaszerezze. Korábban Peliasznak azt jóslták, hogy halálát egy olyan ifjú okozza majd, akinek csak jobb lábán van cipő. És csakugyan, egyszer csak megjelent előtte egy húszéves ifjú, Iaszón, akinek csak jobb lábát fedte cipő. Pindaros, aki a történetet az i. e. 462-ben előadott 4. pythiai ódájában énekelte meg, mind a jóslat során, mind a találkozás alkalmával a fiút *monosandalosnak*, *egycipőjűnek* nevezi, ám ennek az *egycipőjűségnek* az okát nem mondja meg. Még az antikvitásban született magyarázatkísérletek, amelyek ennek az *egycipőjűségnek* az okát keresték. Ezeket az értelmezési próbálkozásokat két nagyobb csoportba lehet osztani: az egyikbe a mitologikus-etiológikus, a másikba a racionális (pl. a harcosok egyik lába mezítelen volt, hogy ne csússzon meg a földön) magyarázatok tartoznak. Az előbbi összefügg Iaszón történetének Pindaros által el nem beszélt részletével. Iaszón tudniillik útban a thesszáliai Iókosz felé, hogy az őt illető trónt visszaszerezze, egy folyó (mi-

³ Vajda természetesen mindvégig az *intencionális egycipőjűségről* beszél, figyelmen kívül hagyja azokat a jelenségeket, amelyek végeredménye ugyan valóban a félmezítlábas állapot, de ennek semmi jelentőséget nem lehet tulajdonítani. Példaként hozza fel azt a hiedelmet, amikor valaki a vihart elűzendő fél pár cipőjét az égiháború felé elhajtja. Ezt követően félig mezítláb marad ugyan, de ennek a helyzetnek a hiedelem szempontjából semmilyen következménye nincs (VAJDA 1989: 132). Hogy egy másik, saját adatgyűjtésből származó példát is említsek, egy 20. század eleji trencsénsztankóci szlovák adatunk szerint a szentestén „a leányok a bal lábukról levetett papucsukat a fejükön át hátrafelé az ajtó irányába dobálják. Amennyiben a papucs háromszor orrával lefelé esik, a következő évben férjhez mennek. Ha viszont a sarkára, nos, akkor a férjhezmenés még nem lesz olyan egyszerű” (KISSOVIE 1905: 58). Itt tehát szintén az a helyzet, hogy félmezítláb maradnak ugyan, de ennek az állapotnak semmi köze a rítus által elért óhajtott célhoz. Itt sem intencionális egycipőjűségről van tehát szó.

tológiai kontextusban a túlvilág határfolyója) partján egy öregasszonyra talált, aki nem tudott átkelni a vízen. Vállára vette, s átsegítette őt (a későbbi Szent Kristóf-legenda antik előzménye!), s csak később tudta meg, hogy Héra istennő volt a rászorult, aki aztán a későbbiek során folyamatosan viszontsegítette Iaszónt. A gázolás közben vesztette el egyik saruját is, s ezáltal a halálközelség, az átmeneti helyzethez kapcsolja a monosandalos jelenséget. Utóbbihoz közelíti Vergilius *Aeneis*ének azon szakasza, amikor is az öngyilkosságra készülődő Dido az istenek oltára előtt rituálisan lemezteleníti az egyik lábát:

*„Tiszta kezével közben az oltárnál a királynő
árpadarát hint s húzza egyik saruját le, s eloldja
köntös-övét, mert már kész halni...”⁴*

Az ilyen és hasonló adatok tehát azt látszanak alátámasztani, hogy az egycipőjűség bizonyos határhelyzetekre, átmeneti, gyakran halálközeli állapotokra érvényes képszerű kifejezési forma. Van természetesen némileg más (noha a fentitől nem biztos, hogy független) jelentéstartama is már az antikvitásban. Gyógyító erejű isteneket, orvosokat ábrázolnak gyakran félmezítláb, egy saruban (Asklepios, Hermes, Mercurius stb.), tehát olyan személyeket, akik valamilyen módon szintén az emberi élet átmeneti szakasza környékén tevékenykedtek, segítkeznek. Mindebbe valószínűleg belejátszik a kötés-oldás hiedelme is, éppen ezért gyakoriak ezek a jelenségek a temetési vagy éppen a házassági rítusok körében. A későbbiek során a hiedelem értelmezése egyre szétszórtabbá válik, a középkortól gyakoriak az olyan ábrázolások, amelyeken az egycipőjűség mintha valamiféle elesettséget, nyomort, kirekesztettséget látszana jelképezni. Vajda ezt a magyarázatot nem fogadja el, noha kétségtelen, hogy gyakran mégiscsak ez lehetett az alkotót tudatosan befolyásoló elsődleges szempont. Néprajzi adataink (a természeti népeknél lejegyzettek ugyanúgy, ahogy az európai recens néprajzi adatok) az egy cipőben való járást általában rossz előjelnek, igen, akár valami rossz, bekövetkező tragédia okozójának is tekintik. És ez szintén az átmenetiség, a halálközeli állapot képzetköréhez közelíti a jelenséget.

A továbbiakban nézzük azokat az (elsősorban magyar, szlovák, cseh vagy német) adatokat, amelyek valamilyen módon a monosandalos képzetkörhöz kapcsolhatóak. Az könnyen belátható, hogy a szépirodalmi művek garmadájában felbukkanó, elsődlegesen az elesettséget, szegénységet, kiszolgáltatottságot, a kitaszítottságot (máskor meg éppen csak a kapkodó

⁴ Vergilius: *Aeneis* IV: 517–519. Lakatos István ford.

sietséget!) jelképező egycipőjűség nem teljesen független a fentebb tárgyalt jelenségektől, noha azt azért botorság lenne feltételezni, hogy alkalmazásuk az adott alkotók részéről minden alkalommal tudatosan, a képzet gyökereinek az ismeretében történt volna. Csak néhány példa.

A neves cseh romantikus festő, Mikuláš Aleš (1852–1913) különféle népköltészeti szövegek (népdalok, gyermekmondókák stb.) ihlette rajzainak gyűjteményében található egy, Karel Jaromír Erben gyűjteményének szövege nyomán készült rajz. Maga a Klatov környékén lejegyzett szöveg a következő:

*Zpívala bych, zpívala
ale nemám noty,
sukničku mám roztrhanou,
visí od ní knoty.*

[Énekelnék, énekelnék,
nincsen hozzá kottám,
rojtok lógnak belőle,
szétszakadt a szoknyám.]

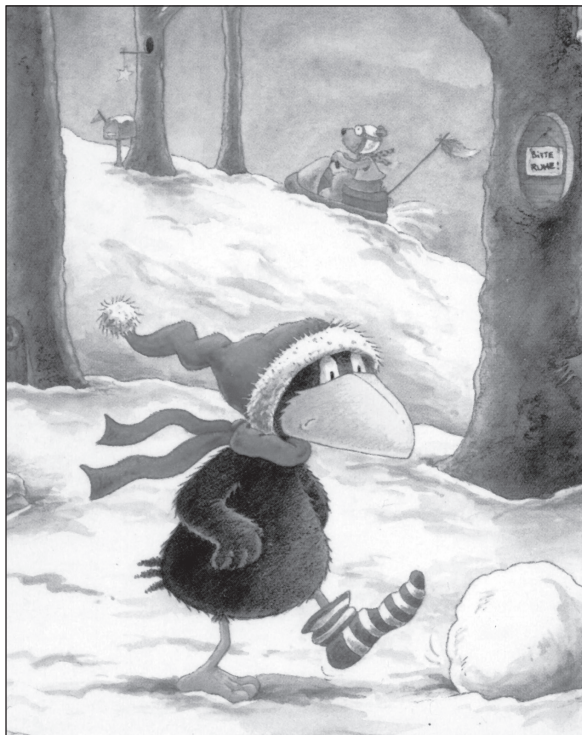
(Újabb kiadásban: ERBEN 1937: 198.)

A képen (ALEŠ 1971: 121) egy parasztlány látható, mégpedig úgy, hogy bal lábán nincs papucs. A népdal szövege a leány szegénységéről szól, ezt a szegénységet, elesettséget próbálta talán érzékeltetni a festő a mezítelen féllábbal.

Kristína Royová szlovák író nő egy, 1906-ban íródott karácsonyi történetében a félcipőjűség ugyancsak az elesettséget, a kiszolgáltatottságot jelzi: „Kicsit megcsikordult az ajtó, majd gyenge gyermekhangon, ami ráadásul még a hidegtől is remegett, köszönés hangzott. Az asszony felkapta a fejét. Egy kicsi, szakadt, félmezítlábos gyermeket lát maga előtt. A sovány, hidegtől átfagyott arcoskájából két nagy, szomorú szem tekint rá.”⁵

Hasonló az üzenete, a kitaszítotttságot, az elhagyatottságot szimbolizálja egy német gyerekkönyv magányos, félmezítlábos hollója is.⁶ Az Illyés Gyula

Egy német gyerekkönyv félmezítlábos hollója

⁵ „Máličko vrzli dvere, a slabým detským hláskom, ktorý sa okrem toho triasol ešte i zimou, zaznelo pozdravenie. Žena zdvihla hlavu. Pred sebou vidí malé, otrhané, polobosé dievčatko. Z chudej, zimou omdrenej tváričky hľadia na ňu dve veľké, smutné oči tak prosebne.” http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1386/Royova_Stastlive-Vianoce/1#ixzz31A5UL1Z3. (Letöltve: 2014. 05. 02.)

⁶ Moost, Nele: *Alles im Schub! Geschichten vom kleinen Raben*. Esslingen: Verlag J. F. Schreiber 2004.

által átköltött, *A virágfejű ember* című mesében olvasható az alábbi passzus: „A király szaladt, egyik lábán cipő, a másikon semmi, hogy lássa a csodát. A virágfejű embert akkor már megfogva tartották” (ILLYÉS 1986: 308).

Ebben az esetben viszont sem nem elesettséget, sem nem kiszolgáltatottságot, hanem egyszerűen a kíváncsiság hajtotta hebehurgya sietséget mutatja plasztikusan az „egyik lábán cipő, a másikon semmi” fordulat. Nem tudni, mennyire a költő, s mennyire az eredeti népmese megoldása ez, ugyanis egyelőre nem sikerült beazonosítanom az átdolgozás konkrét forrását. Egy hasonló jelenet található az egyik, *A gyalogfenyőről* című Grimm-mesében is (AaTh 720)⁷: „Az ötvös műhelyében ült, és egy aranyláncon dolgozott, és meghallván a madarat, mely a tetőn ült és énekelt, szerfölött megtetszett neki a dal. Fölállt, s hogy átlépett a küszöbön, lepottyant egyik papucs. Mégis továbblépett, és kiment az utca közepére, fél lábán papucs, fél lábán harisnya” (GRIMM 2009: 182).

Itt azonban már nem feltétlenül a sietség ábrázolásával van dolgunk, hiszen az a „mégis továbblépett” fordulat egyrészt jelentheti ugyan azt is, hogy annyira sietős volt az ötvös dolga, hogy akár félmeztláb is folytatta az útját, de az is benne van, hogy annak ellenére, hogy noha tudja, milyen veszélyekkel jár ez, a szabályokat is áthágva továbbment.⁸

Valami hasonló olvasható ki a zsidó származású német író, Franz Werfel lebilincselő Lourdes-regényének alábbi, a fentivel rokon, de egy fokkal mégis továbbmutató soraiból: „Elragadtatásának bénultságában egyszerre eszébe jut Bernadette-nek, hogy illetlenül viseli magát. Ő ül és a Hölgy áll. Az is zavarba hozza, hogy jobb lába meztelen, míg a balon még rajta a harisnya”⁹ (WERFEL 1981: 52).

⁷ Magyar változatait Berze Nagy a *Madárrá vált fű* típuscím alatt tárgyalja (BERZE NAGY 1957: 286–287). A Magyar népmese-katalógus megfelelő kötete pedig *Anyám megölt, apám megevett* címen (DÖMÖTÖR 1988: 407), viszont az általam ismert magyar variánsok nem tartalmazzák ezt a motívumot.

⁸ Az eredeti, pomerániai dialektusban olvasható német szöveg értelmezése számomra bizonytalanabb, de véleményem szerint megengedi ezt a feltételezést: „De Goldsmidt seet in syn Waarkstäd un maakd ene gollne Kede, do höörd he den Vagel, de up syn Dack seet und süng, un dat dünk em so schön. Da stünn he up, un as he äwer den Süll güng, da vörlöör he eenen Tüffel. He güng awer so recht midden up de Strat hen, eenen Tüffel un een Sok an...” (Van den Machandel-Boom. GRIMM 1812: 210). A mesetípusal foglalkozó, rendelkezésemre álló szakirodalom nem tér ki ennek a motívumnak az elemzésére (vö. BOLTE–POLÍVKA 1913. I: 412–423; SCHERF 1995: 2: 1316–1321; UThER 2008: 110–114), s lehet, hogy igaza van: nincs is jelentősége...

⁹ „In der Lähmung ihres Entzückens besinnt sich Bernadette plötzlich, dass ihr benehmen unstatthaft sei. Sie sitzt und die Dame steht. Auch geniert es sie, dass ihr rechter Fuß unbedeckt ist und der andre einen Strumpf trägt...” (WERFEL 1942a: 62) Az 1981-es magyar nyelvű kiadás fordítója Wiesner Juliska. J. Christianus Mária 1942-es fordítása szó szerint megegyezik ezzel (vö. WERFEL 1942b: 49).

Werfelnek ez a mondata kísértetiesen emlékeztet a Vajda László által idézett, B. Gutmann egy 1909-es munkájából vett afrikai adatra: „Egy cipőben, lábbeliben nem szabad senkit köszönteni”, amelyhez, Vajda szerint, vélhetően hozzáfűzhető: „különben azzal (kivel: aki a szabályt megszegi? vagy azt, akit ily módon köszöntenek?) valami – halál, betegség vagy más rossz – történik” (VAJDA 1989: 131).

Hasonló, az *egylábbeliségből* fakadó rossz felfogásával a hagyományos magyar folklórban is találkozunk.¹⁰ Egy udvarhelyszéki közlés alapján, „ahányat lépik a legény vagy a leány félmeztláb, annyi esztendeig nem házasodik meg, vagy nem megyen férjhez” (SÁNDOR 1876: 125). Egy másik, debreceni adatunk alapján viszont, „ha fél cipőben jár az ember; elhagyja a mátkája” (VOZÁRI 1876). Ugyanez a hiedelem ismert a szlovákok körében is: „Amelyik leányka fél lábbal meztláb jár: ahányat a cipőtelen lábával lép, annyi évig nem megy férjhez”¹¹ (DOBŠINSKÝ 1880: 27–28).

Egy 1914 körüli, rakamazi (Szabolcs megye) gyűjtésből származó adatunk alapján, „félcipőben (de nem kivágott, hanem a párnak a fele értendő) több lépést tenni, vagy járkálni” annyit jelent, mint „hamar özvegygé lenni” (VEREBÉLYI 1998: 70). Hasonló tőről fakad a Nagyszeben környéki Hortobágy-völgy román hiedelme is: „Egy asszonynak vagy menyasszonynak sosem szabad félmeztláb járnia, mert akkor meghal a férje vagy vőlegénye”¹² (SCHULLERUS 1912: 163). Hogy a hiedelem közismert lehetett, bizonyítja a Pauline Schullerus által vele kapcsolatban közreadott, alcinai eredetmagyarázó monda, a Boldogasszony papucs (*Cypripedium calceolus*) keletkezéséről: „Alcinában egyszer, sok-sok évvel ezelőtt egy asszony elment az erdőbe, hogy a vacsorához epret gyűjtsön. Férje az udvarban dolgozott, és teljesen egészséges volt. Amikor az asszony már az erdőben járt, annyira nyomta őt az egyik cipője, hogy lehúzta a lábáról, egy bokor alá tette, majd továbbment. Egy nyúl észrevette ezt és figyelmeztetni akarta az asszonyt, utánaszaladt és ezt kiáltotta:

*Ahány liget, annyi kereszt,
Ha akarsz, hát továbbmehetsz,
De cipődöt le kell vetned.*

¹⁰ Ezeknek megfelelő adatokat, főleg a német kultúrkörből Vajda is hoz, amiket most természetesen nem fogok megismételni (VAJDA 1989, főleg: 131).

¹¹ „Ktoré dievča jednou nohou obudou, druhou bosou chodí: kolkozaz kročí tou bosou, za tolko rokov nevydá sa.”

¹² „Eine Frau oder Braut darf nie an einem Fuss bekleidet und mit dem andern barfuss gehen, sonst stirbt der Mann oder Bräutigam.“

Az asszony nem értette őt, viszont nagyon megijedt, és futni kezdett. Amikor ezt látta a nyúl, nagyon elcsodálkozott az ostoba asszonyon, aki egy nyúltól megijed, és elment a rókához tanácsot kérni, mivel meg szeretne volna menteni az asszony férjét a haláltól. »Képzeld, komám, az ostoba asszony fél tőlem, és nem érti meg, hogy jót akarok neki. Gyere, téged talán megért.« A róka szembement az asszonnyal, és mondta neki:

*Fenyőfának zöld az ága.
Meg fog halni az urad.*

Ekkor még jobban megijedt az asszony, és elkezdett hazafelé szaladni, anélkül, hogy megértette volna a róka szavát; futás közben azonban szerencsére elveszítette a másik cipőjét is. Nem ezeknek az ártalmatlan állatoknak az éneke ijesztette meg, hiszen nem értett az állatok nyelvén, hanem a tőlük való ijedelme oly nagy volt, hogy nem gondolt a cipőjére sem, hanem mezítláb futott lélekszakadva haza. Férjét halálos betegen találta az ágyban. Amikor elmesélte neki az élményeit, azt is, hogy a cipőit az erdőben hagyta, megértette a férj a hirtelen megbetegedést, és azt is, hogy a nyúl és róka mentették meg az életét. Amikor az asszony másnap megint kiment az erdőbe, hogy cipőit megkeresse, azok közben egy virággá változtak át, amit a mai napig Boldogasszony papucsának hívnak (*Cypripedium calceolus*). Az erdőkben virágozik, általában olyan cserjésekben, ahol eper is terem.

*Zöld levelek a zabból,
És a cipőt megtalálta,
De a cipőből, óh asszonyok,
Egy virágszál nőtt ki.¹³ (SCHULLERUS 1912: 163–164.)*

¹³ „In Alzen ging einmal vor vielen, vielen Jahren eine Frau in den Wald, zum Nachtmahl Erdbeeren zu suchen. Ihr Mann arbeitete im Hof und war ganz gesund. Als sie in den Wald kam, drückte sie ein Schuh, sie zog ihn aus, stellte ihn unter einen Strauch und ging weiter. Ein Hase bemerkte dies und wollte sie warnen, lief ihr über den Weg und rief:

Wie viel Auen, so viel Kreuze,
Dass du gerne immer nur möchtest gehen,
Aber den Schuh musst du ausziehen.

Die Frau verstand ihn nicht, erschreck aber sehr und begann zu laufen. Als der Hase dies sah, wunderte er sich über die dumme Frau, die sich vor einem Hasen fürchtete, und ging zum Fuchs, ihn um Rat zu fragen, denn er wollte ja ihren Mann vor dem Tod bewahren. 'Denke dir, Gevatter, die dumme Frau fürchtet sich vor mir und versteht nicht, dass ich ihr Gutes will. Komm, vielleicht versteht sie dich.' Der Fuchs ging der Frau entgegen und rief:

Bár tudatosan nem szerettem volna az egylábbelijűség kapcsán a Kümmernis-legendához elkanyarodni, lévén az – noha rendkívül izgalmas – jelen dolgozat témáját mégiscsak periferikusan érintő kérdéskomplexum, amikor a *Boldogasszony papucs*a elnevezésű virág¹⁴ magyar eredetmagyarázó mondái után keresgéltem, kezembe akadt Sinkó Veronika *A Boldogasszony papucs*a című gyerekkönyve, benne egy hasonló című történettel. Az viszont, várakozásaimmal ellentétben, nem a papucskosbornak is nevezett Boldogasszony papucsja eredetmagyarázó mondája, hanem a klaszszikus Szent Kümmernis-legendáé. Spanyolországban egy szegény ember a Boldogasszony szobra előtt imádkozik és elpanaszolja, hogy nyomorúságában már gyermekeit is az éhhalál fenyegeti. Megmozdul a szobor, s egyik ezüstcipellőjét az ájtatoskodó szegény elé pottyantja. Ő azonnal viszi az ékszerészhez, aki viszont lopással gyanúsítja, feljelenti, halálra ítélik. Utolsó kívánságaként megengedik neki, hogy egy imát mondjon el a Boldogasszony szobra előtt. Ekkor következik be a második csoda, a szobor a másik ezüstcipőjét is az imádkozó elé ejti, bizonyítva ezzel ártatlanságát, egyszersmind a szegénységből is kihúzza őt (SINKÓ 2008: 22–24). Az összeállító, Sinkó Veronika jegyzete szerint a történetet Temesvári

Grüne Blätter von der Tann,
Es wird sterben dir dein Mann.

Nun erschrak die Frau noch mehr und fing an, heimwärts zu laufen, ohne des Fuchses Worte zu verstehen; im Laufen verlor sie aber zum Glück den Schuh. Nicht der Gesang dieser beiden harmlosen Tiere hatte sie so sehr erschreckt, sie verstand ja die Sprache der Tiere gar nicht, sondern die Furcht vor ihnen war so gross, dass sie gar nicht mehr an die Schuhe dachte und barfuss ausser Atem zu Hause ankam. Dort fand sie ihren Mann todkrank im Bett. Als sie ihm ihr Erlebnis mitteilte und erzählte, sie habe die Schuhe im Walde gelassen, verstand er seine plötzliche Erkrankung, und dass ihm der Hase und der Fuchs das Leben gerettet. Als die Frau am nächsten Tage wieder in den Wald ging, ihre Schuhe zu holen, waren sie in eine Blume verwandelt, die man bis auf den heutigen Tag Frauenschuh heisst (*Cypripedium calceolus*). Sie blüht in Wäldern, am häufigsten in solchem Gehölz, wo man auch Erdbeeren findet.

Grüne Blätter von dem Hafer
Und die Schuh' hatte sie gefunden,
Aber aus dem Schuh, o meine Frauen,

Es war erblüht ein Blümelein.”

¹⁴ *Cypripedium calceolus*. Egyéb magyar elnevezései: *Mária cipellője*, *Mária cipője*, *Kisasszony papucs*a, *papucskosbor*. A németben a legelterjedtebb *Frauenschuh* mellett ismerik még a *Marienfrauenschuh*, *Marienschelle*, *Kuckucksblume* és *Pfingstblume* megnevezéseket is. Szlovákul tudomásom szerint csak a *črivičnik papučkový*, csehül meg a *střevičník pantoflíček* megnevezés használatos. S noha mindegyik nyelven szerepel a nevében a cipő, a papucs, a fenti eredetmagyarázó monda helyi variánsaira eddig nem akadtam.

Pelbárttól vette, a számomra hozzáférhető Temesvári-irodalomban azonban egyelőre nem találtam.

A Szent Kümmernis-mondakör (amihez a fenti történet is tartozik) csak látszólag kapcsolódik a *monosandalos* képzetkörhöz (hiszen nyilvánvaló, hogy itt nem intencionális egylábbelijúségről van szó), ezért – s a terjedelmi korlátok betartását célzó illendőség is ezt diktálja – most részletesen nem foglalkozom vele. Viszont, ha már belekezdtem, legalább az alaptörténetet hadd mutassam be: egy legenda szerint egy portugál királylány, aki titokban a keresztény hitre tért, apja sorozatos unszolására sem volt hajlandó egy pogány herceghez férjhez menni. Miután apja erőszakkal próbálta a házasságkötésre kényszeríteni, a lány Krisztushoz fohászkodott, tegye őt magához hasonlóvá, hogy ezáltal kérője gerjedelme lelohadjon. S valóban: szakálla, bajusza nőtt a korábban szépséges királylánynak, s Jézusra kezdett hasonlítani. Amikor ezt apja meglátta, szörnyű haragra gerjedt, s úgy döntött, pusztuljon a lánya, mégpedig azzal a halállal (keresztre feszítve), amellyel példaképe is halt. A keresztre feszített Kümmernis halála előtt a kereszténység mellett szónokolt, s egy csomó embert, köztük apját is megtérítette, aki később, vezeklésből, egy fogadalmi templomot építtetett, ahol időközben szentté avatott leánya keresztre feszített szobrát is elhelyezte. Történt egyszer, hogy egy koldusszegény hegedűs a szobor előtt muzsikált, s a szobor köszönetképpen ledobta neki egyik aranycipőjét. Amikor a hegedűs azt el akarta adni, lopással vádolták, s halálra ítélték. Utolsó kívánságaként azonban megengedték neki, hogy utoljára Kümmernis szobra előtt hegedüljön. Ekkor a szobor ledobta neki a másik aranycipőjét is, bizonyítva ezzel a szegény ember ártatlanságát. A Szent Kümmernis-ábrázolásokon általában a hosszú ruhában a keresztben lógó szent egyik lábán nincs cipő, nagyon gyakran éppen esik le, s előtte egy hegedülő alak térdel (GOCKERELL 1995: 72–74). A történetnek legalább Európa-szerte számos változata, altípusa ismert, és ikonográfiailag is rendkívül gazdag.

Visszatérve az intencionális egycipőjűség kérdéséhez, végezetül leszögezhetjük, hogy magyar (szlovák, román és német) recens adataink¹⁵

¹⁵ A manapság divatos babonaszótárak, enciklopédiák és a hasonló zsánerű internetes oldalak is rendre hoznak nemzetközi masszába gyúrt hasonló hiedelmeket, ám ezek a helyhez és időhöz nem kötött adatok tudományos szempontból lényegében használhatatlanok. Csak néhány példa: „Egész évre rosszat jelent, ha valaki úgy jár-kál, hogy csak az egyik lábán van cipő” (ROSTA–RÁBAI 2007: 102). Vö. <http://sokszinuvidek.hu/index.php/mozaik/1653-Vel%C3%BCn-%C3%A9%C5%91-n%C3%A9pi-babon%C3%A1k> (Letöltve: 2014. 05. 02.). „Akinék járás közben csak az egyik lábán van csizma, annyi rossz napra számíthat, ahány lépést tesz meg így” (*Morajlás*. A 708. sz. Rómer Flóris Cserkészcsapat lapja 16, 2012. 150. sz. 3.)

egyértelműen arra mutatnak, hogy a fél cipőben, lábbeliben való járás, megjelenés valamilyen szerencsétlenséget, akár halálközeli állapotot idéz elő. Ahogy abban Vajda sem tudott egyértelműen állást foglalni (VAJDA 1989: 163), van-e annak jelentősége, hogy a bal vagy éppenséggel a jobb láb marad lábbeli nélkül, nos, erre újabb adataink sem adnak választ. Az a tény, hogy sok esetben az elsődleges üzenete az efféle (képi vagy verbális) ábrázolásoknak valóban az elesettségre, kitaszítottságra, szegénységre utal, nem jelenti egyszersmind azt, hogy ne lehetne egy régebbi, részben elfelejtett hiedelemmel, szimbólummal dolgunk.

További adatok természetesen árnyalhatják a képet.

Hajrá, Mester!

Irodalom

- ALEŠ, Mikuláš 1971⁷. *Spalíček národních písní a říkadle*. Hetedik kiadás. Praha: Odeon (Dílo Mikuláše Alše, svazek 6.)
- BERZE NAGY János 1957. *Magyar népmesetípusok I–II*. A bevezető tanulmányt írta és a tudományos szerkesztést végezte Banó István. Pécs: Baranya Megyei Tanácsa
- BOLTE, Johannes–POLÍVKA, Georg 1913. *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm 1–5*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung
- DOBŠINSKÝ, Pavol 1880. *Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské*. Turčiansky sv. Martin: Nákladom vydavateľov
- DÖMÖTÖR Ákos 1988. *A magyar tündérmesék típusai (AaTh 300–749)*. Összeállította és a bevezetőt írta Dömötör Ákos. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport (Magyar Népmesekatalógus 2.)
- ERBEN, Karel Jaromír 1937. *Prostonárodní české písně říkadla*. Doslov: Jiří Horák. Praha: Evropský literární klub
- GOCKERELL, Nina 1995. *Bilder und Zeichen der Frömmigkeit. Sammlung Rudolf Kriss*. München: Bayerisches Nationalmuseum
- GRIMM, Jacob und Wilhelm 1812. *Kinder und Haus-Märchen*. Gesammelt durch die Brüder Grimm. Berlin: Realschulbuchhandlung
- GRIMM, Jacob und Wilhelm 1815. *Kinder und Haus-Märchen*. Gesammelt durch die Brüder Grimm. Zweiter Band. Berlin: Realschulbuchhandlung
- GRIMM, Jacob és Wilhelm 2009. *Családi mesék*. Fordította és az utószót írta Adamik Lajos és Márton László. Pozsony: Kalligram
- ILLYÉS Gyula 1986. *Hetvenhét magyar népmese*. Tizenkettedik kiadás. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó
- KISSOVIE, Gusta 1905. Čary a povery ľudu v Stankovciach v stoloci trenčianskej. *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti* 8. 57–58.
- ROSTA Erzsébet–RÁBAI Attila összeáll. 2007. *Hiedelmek, hagyományok, babonák a világ minden tájáról*. Budapest: Korona Kiadó

- SÁNDOR János 1876. Babonák. *Magyar Nyelvőr* 5. 124–125.
- SCHERF, Walter 1995. *Das Märchenlexikon 1–2*. München: Verlag C. H. Beck
- SCHULLERUS, Pauline 1912. Glaube und Brauch bei Tod und Begräbnis der Romänen im Harbachtale I. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 22. 156–164.
- SINKÓ Veronika szerk. 2008³. *A Boldogasszony papucsá. Nevek és legendák*. Harmadik kiadás. Budapest: Móra Könyvkiadó
- UTHER, Hans-Jörg 2008. *Handbuch zu den „Kinder- und Hausmärchen“ der Brüder Grimm. Entstehung–Wirkung–Interpretation*. Berlin–New York: Walter de Gruyter
- VAJDA, László 1989. Der Monosandalos-Formenkreis. *Baessler-Archiv*. Neue Folge, Band XXXVII. 131–170.
- VAJDA, László 1999. *Ethnologica. Ausgewählte Aufsätze*. Hgg. von Götzfried, Xaver–Höllmann, O. Thomas–Müller, Claudius. Wiesbaden: Harrassowitz
- VEREBÉLYI Kincsó szerk. 1998. *Néphit szövegek. Új folyam. Néphit szövegek a Folklore Fellows Magyar Osztályának gyűjtéseiből*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság
- VOZÁRI Gyula 1876. Babonák. *Magyar Nyelvőr* 5. 518.
- WERFEL, Franz 1942a. *Das Lied von Bernadette*. Stockholm: Bermann-Fischer Verlag
- WERFEL, Franz 1942b. *Bernadette*. Fordította J. Christianus Mária. Budapest: Pantheon
- WERFEL, Franz 1981. *Bernadette*. Fordította Wiesner Juliska. Budapest: Szent István Társulat